

عصر آخرا لفمان دجالان لطیف

حامد حجتی

اشارة سینما در لغت لاتین از ریشه «ساین» به معنای کودکی، بازیگری و لودگی می‌باشد. این واژه با پرسوند «ما» به معنای نمایش است. ماهیت این صنعت و هنر از بطن لغت آن آشکار می‌شود. سینما همان تئاتر صنعتی شده و صنعت تئاتر است. تئاتر نیز واژه‌ای یونانی از ریشه «تنا» به معنای خداست و تئاتر، خدامابی یا نمایش خدایی انسان را معنا می‌دهد. این هنر اساساً یونانی است و پیشینه‌ای دست کم سه هزار ساله دارد و رسالتش نمایش اساطیر در هیبت بشری بوده است.

با گردیده‌های معنای واژه سینما و تئاتر، ماهیت واقعی سینما آن گونه که امروزه شاهدیم، آشکار می‌شود که تنفسی از نمایش و بازیگری کودکانه انسان به عنوان اساطیر و خدایان است. این نوشتار بر آن است تا تأثیر و تاثیر سینما بر عرفان و دین و کارکردهای این ساحت‌ها را در عصر کنونی بررسی کند.

از نظر نوع باید گفت: در سینمای ناکر به زندگی پیامبران، هم «پازولینی» مارکسیست فیلم ساخته (انجیل به روایت متن) و هم «گیبسون» که تازه ترین اثر او در گونه سینمای مذهبی (مصابب مسیح) از منظر یک مسیحی ارتدوکس به پیامبر خدا می‌نگرد و هم «اسکور سیزی» که از دیدگاه اومانیسم، پرسش‌ها و تردیدهای یک «انسان-پیامبر» را تصویر کرده و هم یک اثر هالیوودی (شاه و شاهان) به زندگی پیامبر نگریسته و هم نوعی رمانیسم پایبند به کتاب مقدس (زفیرلن) در این عرصه تجربه شده است.

عده‌ای نیز به وجود «سینمای عرفانی - دینی» اعتقاد دارند اماً معیار سنجش سینمای دینی را در ظواهر عینی آن جستجو می‌کنند و از قشری ترین نمادهای دینی، مانند نشان دادن مناره و گنبد مساجد و حجاب زنان و ریش مردان و انگشت عقیق و تسبیح در دست مردان آغاز می‌کنند تا درنهایت تکامل خود، به وجوده اخلاقی شخصیت‌های فیلم و تعبد و تشریع آن‌ها برسند و ارزش‌هایی از قبیل نمازخوان‌بودن، درستکاربودن، اهل حلال و حرام بودن و به زیارتگاه‌ها رفتن و امثال آن را نشان دهنده، که البته همه این وجهه را در مراتب ظاهري، عيني و عوام فهم جستجو می‌کنند.

نگاه دیگر

اما این سه دیدگاه را به دلایل واضح باید کار بگذاریم. با توجه به آموخته‌های ما، سینمایی که می‌تواند تماشاگر را با خود به دنیا بی دینی هدایت کند و یا به زبان روشن تر، سینمایی که بتواند نوعی شناخت شهودی را به تماشاگر انتقال دهد و این عالم شهودی عالمی دینی باشد، سینمایی کاملاً دینی است؛ یعنی بالرزوش ترین نوع سینمای عرفانی -

و اضافه شدن صفت عرفانی و دینی را به سینما، کاری توهمی و زائد می‌شمارند. اینان می‌گویند سینما «هنر» است و هنر خود تجلی آفرینندگی و لطافت روح بشری است و در ذات «هنر»، مرتبه خلیفه‌الله انسان بروز می‌کند و به همین دلایل، هنر خود هم عرض دین و بلکه برتر از آن است. به اعتقاد این افراد، دین در عینی ترین بروزش، سلسله‌ای از بادها و نباید ها است که در نهایت

به یک دستگاه تکلیفی تبدیل می‌شود و اخلاق را وضع می‌کند که آن هم بیش تر اعتباری است؛ در حالی که هنر یکسره در کار توصیف و شناخت هستی است و با «علم حضوری» معرفتی در هستی ایجاد می‌کند که بسیار برتر از اخلاق و تکلیف است و نیاز کمال جویی و شناخت را در انسان سیراب می‌نماید. پس افزودن صفت دینی به هنر و به تبع آن به سینما، کاری عبث و حتی ویرانگر است.

دیدگاه دوم

برخی دیگر معتقدند «سینمای عرفانی - دینی» و «هنر قدری» وجود ندارد، اما سینماگر و هنرمند متدين وجود دارد؛ چرا که اگر کسی متدين باشد و با چشم دین به جهان بنگردد، نگاهش در حاصل هنری و سینمایی اش نیز جاری می‌شود و ناگزیر حاصل کارش دینی است، ولی این حاصل، شکل و دستور العمل خاصی ندارد بلکه مهم نگاه هنرمند است. سینمای دینی به این معنا، عنوانی نادرست و منحرف‌کننده است؛ پس باید دنبال سینماگر متدين بود.

دیدگاه سوم

پیدایش رسالتی پیامبر گونه و عارفانه

در چند دهه اخیر شاهد پیدایش رسالتی پیامبر گونه و عارفانه در سینما هستیم که گاه دعوی نجات بشریت را دارد و گویی منجی آخرالزمان است و قصد کشف حقیقت و هدایت بشریت را دارد. فیلم‌سازانی چون تارکوفسکی، رنوار، برگمن و... از بانیان این سینما هستند که به سینمای حقیقت شهرت یافته است و در کشور ما نیز جایگاهی خاص خود یافته و گویی می‌خواهد جایگزین مذهب و عرفان شود.

مسئله این است: آیا به راستی سینما می‌تواند کاشف حقیقت باشد؟ بررسی این سینمای حقیقت‌جو، رسولانه و عرفانی تا به امروز می‌تواند بیانگر آینده آن نیز باشد و به عبارتی؛ سالی که نکوست از بهارش پیداست.

تا به امروز سینما جز در خدمت رشد کبر و غرور و جنون و مفاسد اخلاقی نبوده است. و سینمای به‌اصطلاح دینی و عرفانی هم به واسطه طبع هم‌ذات‌پنداری آن، مثبت‌ترین اثری که بر مخاطب می‌نهاد، القای احساس خدایی، اساطیری و پیامبری است که خود، جز کبر و جنون و کفر را اشاعه نمی‌دهد. برای نمونه، همان‌طور که در یک سالان نمایش فیلم قهرمانی همه احساس قهرمانی می‌کنند، در تماشای فیلم‌های دینی و عرفانی هم جز احساس مالیخولیایی خود - خدایی و خود - پیامبری پدید نمی‌آید و عاقبت آن هم جز احساس پوچی و بی‌هویتی نیست.

بی‌حاصلی بحث دین و سینما

دیدگاه اول

بعضی، مبحث «دین و سینما» را بی‌حاصل می‌دانند؛ زیرا اصولاً «سینمای عرفانی - دینی» را «موجود» نمی‌دانند

تمام فصول..... و انبوهی از آثار دیگر سینمایی اروپا و هالیوود را باید نام برد که در آن‌ها یک شخصیت روحانی مسیحی، کشیش یا اسقف، کانون ماجراهای فیلم است.

بسیاری از آثار سینمای عرفان مسیحی با دیدگاهی اومانیستی به مقام دینی نگریسته و آن را در کشاکش بحران‌های انسانی به نمایش نهاده‌اند. پاره‌ای از بهترین آثار مانند آثار «برسون» و «درایر» سرشار از یک روح متعال و متافیزیکی و تجربه عرفانی و قدسی هستند که علیه نگره اومانیستی قد علم کرده‌اند.

سینما، جلوه‌گاهی برای عرفان سکولار

کلیساهای قرون وسطاً با انحصاری کردن علم و دین در اختیار و خدمت خود، باور استقاده ابزاری کیسا از حربه دین در برابر حق آزادی، بهره‌برداری از علم و در نتیجه پیشرفت و سعادت بشر را در ذهن انسان غربی تقویت کرد، تا آن‌جا که مردم را با چالش بزرگ انتخاب میان دین و آزادی و پیشرفت روبرو کرد. به حاشیه رفتن دین و باورهای الاهی از زندگی بشر غربی در عصر مدرنیسم و جایگزین کردن انسان به جای خدا در رأس هستی با اصالت بخشیدن به آدمی، از یک سو حاصل افراط‌گری‌های کلیسای کاتولیک در پیش از رنسانس و از سوی دیگر در کچ فهمی انسان غربی محدود و محصور شده بود که سرچشممه همه مشکلاتش را نه در رفتارهای غیر عقلانی کشیش‌ها بلکه در اصل دین می‌پندشت.

غرب اگرچه در دوران مدرنیسم با توجه و اتسکا به فلسفه و باورهای اومانیستی اش به پیشرفت‌های مادی و صنعتی قابل توجهی دست یافت، ولی خلاهای حاصل از بی‌توجهی به معنا و باورهای معنوی، او را با معضل جدید بی‌هویتی و پوچ‌گرایی روبرو ساخت؛ معضلی که روزبه‌روز گسترش و عمق یافت و باورهای اومانیستی را با پرسش‌های جدی روبرو کرد. رشد

مضامین دینی، دو گروه اصلی فیلم‌های سینمایی شکل گرفت: دسته‌ای از آثار، مضمون‌های مربوط به قهرمانان کتاب مقدس (داود و سلیمان، موسی و عیسی) را برای ساختن آثاری جذاب و پر از کشمکش و قواعد داستان پردازی هالیوودی به کار گرفتند. پاره‌ای از این آثار از سوی کلیسا مورد انتقاد تند قرار گرفت و به رغم پر فروش بودن فیلم‌هایی چون «ده فرمان»، همواره رعایت نشدن قواعد و اخلاق دینی در تصاویر آن مورد بحث باقی ماند.

از نظر تنوع باید گفت: در سینمای ناظر به زندگی پیامبران، هم «پازولینی» مارکسیست فیلم ساخته (انجیل به روایت متی) و هم «گیسون» که تازه ترین اثر او در گونه سینمای مذهبی (مصالح مسیح) از منظر یک مسیحی ارتدوکس به پیامبر خدا می‌نگرد. و هم «اسکور سیزی» که از دیدگاه اومانیسم، پرسش‌ها و تردیدهای یک «انسان-پیامبر» را تصویر کرده و هم یک اثر هالیوودی (شاه و شاهان) به زندگی پیامبر نگریسته و هم نوعی رمانیسم پاییند به کتاب مقدس (زفیرلی) در این عرصه تجربه شده است.

در سینمای غرب، زندگی اولیاء الله و عارفان مسیحی (مانند فرانچسکو آسیزی) بارها روایت سینمایی شده است. همچین کشیشان کلیسا از سوژه‌های مورد علاقه سینماگران بوده‌اند. آثاری چون فیلم صامت «سرخ» (سیدنی الکات ۱۹۱۷)، از آخرور تا صلیب (الکات- گونتیر) گوژپشت نتردام، ابله، غزال‌های خیابانی، حرف سرخ (ویکتور مشریستروم)، پل سن لوئیس (چارلز براین) صدف و کشیش (ژرمن پولاک)، مصائب ژاندارک (درایر)، کشیش در میان مردان (وان دایک)، در شهر پسراها (توردگ)، فرشتگان با صورت‌های کثیف (کورتیس)، کلام (درایر)، کشیش آوازخوان، راه خود را می‌روم (مک کاری)، رم شهر بی دفاع (روسیلینی)، کلیدهای پادشاهی (استال)، سمفونی پاستورال (ژان دلانوا)، آقای ونسان (موریس کلوش) و مردی برای

دینی — از آن جهت که سینما است — شباهتی به علم حضوری از هستی دارد و به معرفت‌های عرفانی تنه می‌زند. در این مرتبه، فیلم‌ساز خود در عالمی حاضر شده است و حالا با ابزار سینما سعی می‌کند تماشاگر را نیز به حضور در آن عالم بکشاند و اگر توفیق داشت و تأثیرگذار بود، صرف نظر از مسائل دیگر، این تأثیرات است که باید مورد قضاوت معرفت مناسبی از دین قرار گیرد.

سینمای عرفان بدلي
عرفان بدلي؛ سینمای عوام‌فریب و عوام‌زده است؛

عرفان بدلي؛ سینمای متظاهر است؛
عرفان بدلي؛ سینمای قشری است؛
عرفان بدلي؛ سینمای دنیاگر است؛
عرفان بدلي، سینمای مراسم و آیین‌های دینی را در حد ابتدا لوث می‌کند

در مجموع می‌توان با ذکر این شاخصه‌ها، سینمای عرفان بدلي را از عرفان ناب به خوبی تشخیص داد.

داستان‌های انجیلی، موضوع‌های جذاب برای سینما

با همه تمایز وضعیت ما و غرب، نخستین برحور دین با سینما در جهان مسیحی آمیخته با تصویر منفی دین از فیلم بود. سینمای غرب اما از آغاز تلاش کرد داستان‌های انجیلی را به موضوع‌هایی جذاب برای فیلم‌های سینمایی بدل سازد. با رویکرد سینما به

بی‌شک بدهی میلیاردی یک شبکه سراسری اجازه نمی‌دهد که تولید محصولات رسانه‌ای مسیر حرفاًی و لازم خود را طی کند و در این بین، برخی دیدگاه‌های شخصی دربارهٔ محصولات سینمای جهان، باعث منشود که به نگاه هم سینمای داخلی از رسانه ملی حذف شود و هم محصولات معتبر جهانی. در این میان، مردم با موجی از فیلم‌های سینمایی بین کیفیت داخلی و محصولات بین‌هویت خارجی رو به رو می‌شوند که در صدر ضرورهای معنوی و ارزشی آن در برابر محصولات سینمای داخلی و محصولات جهانی بسیار بیشتر است.

شدند. البته در این که محصولات تولید شده این گروه چقدر ارزش رسانه‌ای و فرهنگی داشت، هیچ بررسی خاصی انجام نشده، ولی کاهش تولید که برآمده از هزینه‌های تحمیل شده این گروه به بدنه شبکه‌های رسانه ملی بود، موجب شد که امروزه شبکه‌ها به دنبال مواد ارزان و کم‌هزینه برای پر کردن آنتن خود باشند و کاری به تأثیر و پیام آن برای مخاطب نداشته باشند.

بی‌شک بدهی میلیاردی یک شبکه سراسری اجازه نمی‌دهد که تولید محصولات رسانه‌ای مسیر حرفاًی و لازم خود را طی کند و در این بین، برخی دیدگاه‌های شخصی دربارهٔ محصولات سینمای جهان، باعث می‌شود که به نگاه هم سینمای داخلی از رسانه ملی حذف شود و هم محصولات معتبر جهانی. در این میان، مردم با موجی از فیلم‌های

جدید انسان غربی، تنها به بعد باطنی و نیروهای روحی‌آدمی فارغ از ارتباطش با پروردگار معطوف است و نقش امور عرفانی و قدسی در سرنوشت او همچون گذشته کم رنگ و بی‌مایه است.

سینمای معنوی، سینمای چالش‌های انسانی

با توجه به واقعیت‌های موجود می‌توان سینمای عرفانی را سینمایی دانست که چالش‌های انسانی را در حوزه روحی، فردی و اجتماعی، با دیدگاهی استعلایی و به زبان زیبایی شناسانه و با ساختار مناسب، آن چنان بیان می‌کند که در ما حسی از تعالیٰ خواهی به وجود می‌آورد. در اینجا چه روحیه ملایم سینماگری چون «ازو»، چه روحیه سینماگری پرشیگر و بحران زده سینمایی شبیه سینمای «برگمن» و چه روحیه تا حدی اکپرسیونیستی سینمای «درایر»، هریک، به گونه‌ای ما را متوجه پرسش قدسی می‌نماید؛ همان‌گونه که در ایران سینمای آوانیان، حاتمی،

مهرجویی، حاتمی کیا و مخلبلاف، ما را در معرض پرسش، تردید و یا اعتلای ژرف تجربه دینی قرار می‌دهند. این روزها به یمن برخی تفسیرهای افراطی تلویزیون از فیلم‌های سینمایی، خو گرفته یا پذیرفته‌یام که هر معنای دینی را به هر فیلمی نسبت دهیم. این تفسیرها گاهی به قدری در هم و بر هم هستند که مایه خنده و تمخر می‌شوند. در حوزه بازآفرینی و اقتباس یا در حوزه‌ای که تیاتری‌ها آن را دراماتورژی می‌نامند، این امکان پذیرفتی است که رابطه یا علاقه تفسیری خاصی به آفرینشی جدید بینجامد که‌ای بسا در تفسیر متن اصلی خود را دور یا بی‌اعتبار نشان می‌داده است.

پس از تغییراتی که در سازمان صدا و سیما رخ داد، به نگاه گروهی تازه به فیلم‌سازان جدید رسانه ملی تبدیل

روزافرون تمایلات معناگرایانه در غرب به ویژه در دهه اخیر، واکنش مثبت انسان غربی به پرسش‌های بی‌پاسخ است که سال‌ها به عدم از آن‌ها دور نگاه داشته شده بود. اما این که پاسخ به نیازهای معنوی انسان غربی چگونه پاسخی باید باشد، مشکل بعدی متفکران غربی بود که با آن رویه رو شدند.

امروزه در سراسر دنیا از شیوه‌ها و ابزارهای گوناگونی برای گسترش یک ایده و تفکر استفاده می‌شود که در این میان، سینما به دلیل گستره وسیعی که دربرگرفته و میزان محبویت و مقربیتی که در بین مردم دارد، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

تمایل روزافرون به تولید فیلم‌هایی با موضوع توجه به مسائل عرفانی، معنایی و امور متأفیریکی در سینمای هالیوود، این واقعیت را نشان می‌دهد که متفکران غرب از سینما به عنوان یکی از استراتژیک‌ترین ابزار انتقال آراء و عقاید بهره‌برداری می‌کنند.

توجه استثنایی و بیش از اندازه سینمای غرب به مفاهیم عرفانی و متأفیریکی، سینمای کشورهای دیگر از جمله ایران را نیز تحت تاثیر قرار داده است؛ به گونه‌ای که سال گذشته شاهد ایجاد بخش جدیدی در جشنواره‌های بین‌المللی فیلم کوتاه تهران و فیلم فجر با عنوان بخش سینمای معناگرایی باشند. اما این که تفسیر متفکران غرب از امور عرفانی، متأفیریکی و معنوی چه بوده و اساساً معناگرایی از نگاه آنان به چه چیزهایی اطلاق می‌شود، موضوع بسیار مهم و محور اصلی مبحث مذکور است که با توجه به تحلیل و بررسی برخی فیلم‌های تولید شده در سینمای هالیوود و ایران دنبال می‌شود.

نتیجه‌ای که پس از بررسی کتاب‌ها و تولیدات سینمایی غرب بویژه در دهه اخیر حاصل شده، این است که نگاه و باور انسان‌محور غربی‌ها در مسائل، همچنان مورد تأیید و تأکید متفکران و سیاستمدارانی است که نقشی عمده در کانالیزه و کنترل کردن اندیشه در غرب ایفا می‌کند؛ به این معنا که نگاه

پایین هندی و چینی خودشان توجیه کنند و متأسفانه، گاه هر فیلم و اثری امکان پخش از شبکه‌های سراسری را پیدا می‌کند. اگر در این مورد بسیار مهم نیز رسانه ملی با روشنفکری رسانه‌ای بر روند خردمندانه خارجی، مقیاسی درست را اجرا نکند، در آینده باید میلیاردها دلار هزینه ضدارزش‌های را بپردازیم که به سبب تعصب خاص و بی‌بهره بودن از علم رسانه، وارد فضای رسانه ملی شده است.

باید دیدگاه‌های موجود در خرید محصولات جدید خارجی و تولید محصولات داخلی را در رسانه ملی ارتقا داد و از تصورات افراطی در مورد فیلم‌های امریکایی و اروپایی جلوگیری کرد تا امکان بهره‌برداری از محصولات خوب و مناسب جهانی فراهم شود و از طرفی به نام پخش فیلم سینمایی ایرانی، نام هر غیرمتخصص و چهره غیرحرفه‌ای در کسوت کارگردان و تهیه‌کننده، موجب صرف شدن هزینه‌های رنگارنگ نباشد و بیشترین فشار را بر بدنه رسانه ملی وارد نکند.

بیم این می‌رود که در صورت عدم دخالت ریاست سازمان صداوسیما و تغییر نکردن این تفکر در معاونت سیما و مدیریت شبکه‌های تلویزیونی، به بهانه چند محصول صهیونیستی و امریکایی هدفمند، پای هر محصول بی‌ارزش سینمایی با محتوای پوچ‌گرایی و ماده‌پرستی، به شبکه‌های سیما کشیده شود که آثار جبران ناپذیر آن در عصر گسترش عرفان‌های بدلس و خرافات و فرقه‌گرایی‌های هدفمند، بیش از چند فیلم اکشن در سال خواهد بود. ترویج بودا و فرقه‌های گوناگون عرفانی چینی و هندی از کارگردانان و چهره‌های معروف در حاشیه تولید محصولات عرفانی و دینی است، تا کسی توان انتقاد و پیگیری از چرخه تولید آن‌ها را نداشه.

بخشی از مطالب این نوشتار از مجموعه مقالات سایت اینترنتی جنگ روانی اقتباس شده است.

به تولید فیلم‌های تلویزیونی و کپی‌های سینمایی می‌پردازند! البته اگر به محصول تولید شده آن‌ها دقت کنید، تنها بازیگران معروفی هستند که به دلیل کاهش تولید در سینمای ایران، حاضر شده‌اند به حضور در این فیلم‌های تلویزیونی تن دهند.

برای نمونه، یکی از کارگردانان این گروه به شدت می‌کوشید تا فیلم تلویزیونی خود را به یکی از شبکه‌های تلویزیونی قالب کند، ولی در کل تلاش وی به نتیجه نرسید و حال در فکر تهیه نسخه سینمایی از فیلم مزبور است تا در سینما اکران شود.

از مواردی که تا کنون، موجب شکل‌گیری حاشیه امنیت برای این گروه و بهره‌برداری از رانت موجود شده، استفاده مشاوره‌ای از کارگردانان و چهره‌های معروف در حاشیه تولید محصولات عرفانی و دینی است، تا کسی توان انتقاد و

سینمایی بی‌کیفیت داخلی و محصولات بی‌هویت خارجی روبه‌رو می‌شوند که در صد ضررهاي معنوی و ارزشی آن در برابر محصولات سینمای داخلی و محصولات جهانی بسیار بیشتر است.

در این وضعیت، کاهش تولید و نیاز به محصولات جدید، موجب شدۀ شبکه‌ها سراغ محصولات هندی و چینی بروند و جالب است که برخی شبکه‌ها با اصرار زیاد به پخش محصولات سطح پایین ایرانی، باعث شده‌اند چرخه تولید را دوباره همان دلالان خارج از صدا و سیما تنظیم و طراحی کنند.

نیاز شبکه‌ها به محصول سینمایی آنقدر بالاست که به تازگی بستگان برخی از مدیران سابق صداوسیما هم با راهاندازی دفترهای فیلم‌سازی حرфه‌ای، بدون داشتن تجربه و تحصیلات لازم،

متأسفانه، برخی دیدگاه‌های شخصی و غیرحرفه‌ای در مدیریت شبکه‌های تلویزیونی هم مزید بر علت شده و موجب به وجود آمدن فضا و خلاً برای گروه فیلم‌سازان تلویزیونی خارج از رسانه ملی شده است.

در همین حال برخی شرکت‌های داخلی نیز در دوره‌ای توانستند نظر صداوسیما را به خرید محصولات سطح

بیم این می‌رود که در صورت عدم دخالت ریاست سازمان صداوسیما و تغییر نکردن این تفکر در معاونت سیما و مدیریت شبکه‌های تلویزیونی، به بهانه چند محصول صهیونیستی و امریکایی هدفمند، پای هر محصول بی‌ارزش سینمایی با محتوای پوچ‌گرایی و ماده‌پرستی، به شبکه‌های محتوای پوچ‌گرایی و ماده‌پرستی، به شبکه‌های سیما کشیده شود که آثار جبران ناپذیر آن در عصر گسترش عرفان‌های بدلس و خرافات و فرقه‌گرایی‌های هدفمند، بیش از چند فیلم اکشن در سال خواهد بود. ترویج بودا و فرقه‌های گوناگون عرفانی چینی و هندی از کارگردانان و چهره‌های خارجی برای شبکه‌های تلویزیونی است که هنوز به صورت جدی به آن توجه نشده است.